

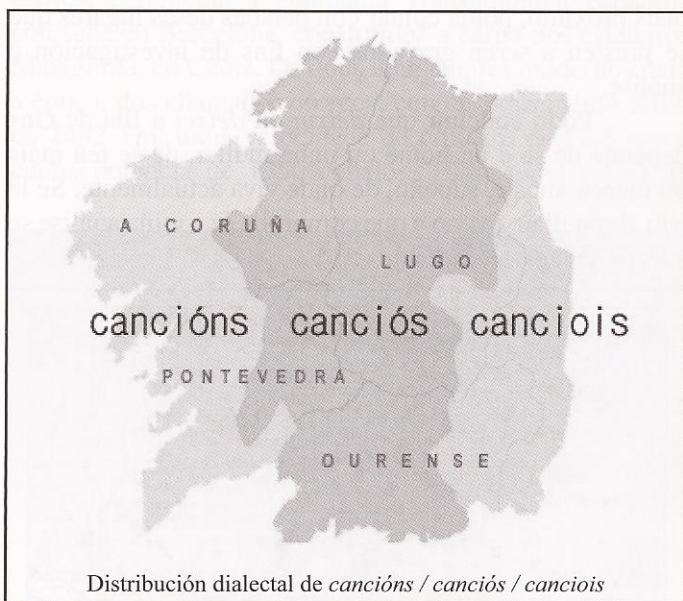
Deixín ou deixei A Illa de Ons?

Por: José Manuel Dopazo Entenza

Hai persoas que adoitan poñer o oído cando pasean por vilas e aldeas que non son as súas. Deste xeito son capaces de detectar formas lingüísticas (sexan de tipo léxico, sexan de tipo entonativo ou sexan de tipo morfolóxico).

De todas estas, as diferenzas léxicas son as máis doadas de identificar. Isto débese a que a linguaxe humana ten como un dos fins máis fundamentais o de transmitir información. Neste sentido, o léxico é o elemento que maior carga de significado contén.

Por exemplo, se queremos emitir unha mensaxe como “o millo está no hórreo”, dependendo do lugar de Galicia ó que vaíamos, atoparemos diferentes realizacións: “o millo está no piorno”, “o millo está no canastro”, “o millo está no cabazo” e un longo etcétera máis.

As diferenzas de tipo entonativo tamén son facilmente perceptíbles por calquera persoa mesmo se non presta atención a como fala unha determinada persoa. Estas variacións son as que habitualmente se coñecen como *acentos*. Facilmente se identifica un inglés, un francés ou un chinés cando fala na nosa lingua; mais tamén é posible identificar entoacións diferentes dentro do propio galego (as Rías Baixas fronte a Mariña Lucense, por exemplo).

Por último, temos as diferenzas morfolóxicas. Isto non quere dicir que non haxa máis variación na lingua, senón que estas tres son as máis doadamente recoñecíbles polos falantes. Dentro da variación morfolóxica atopamos, por exemplo, os pares de sufixos *-bel* / *-ble* (*amábel* / *amable*), as construcións do plural nos tres bloques

dialectais *-óns* / *-ós* / *-ois* (*cancións* / *canciós* / *canciois*), pero tamén podemos atopala nas terminacións dos verbos.

Dentro da grande variación que temos para as terminacións verbais, neste caso quixera traer á luz a que xa se apuntaba no título: *deixín* / *deixei*.

O máis pertinente será comezar dándolle unha denominación. Todo aquel que estudase algo de lingua na primaria ou na secundaria saberá que estou a falar dunha terminación da P1 do pretérito de indicativo. Pero podemos incluso facer unha puntualización máis pertinente, se cabe, do elemento que aquí se analiza, pois a variación entre *-ín* e *-ei* non se pode dar en todos os verbos. Esta alternancia atopámola nos verbos da primeira conjugación (os rematados en *-ar*, do tipo *deixar*).

Habrá quen poida dicir que os verbos da segunda e terceira conjugación (rematados en *-er*, tipo *comer*, e en *-ir*, tipo *vivir*) tamén presentan as formas en *-ín* (*comín* e *vivín*). Pero non entran nesta descrición porque non presentan esta variación (**comei* e **vivei*).

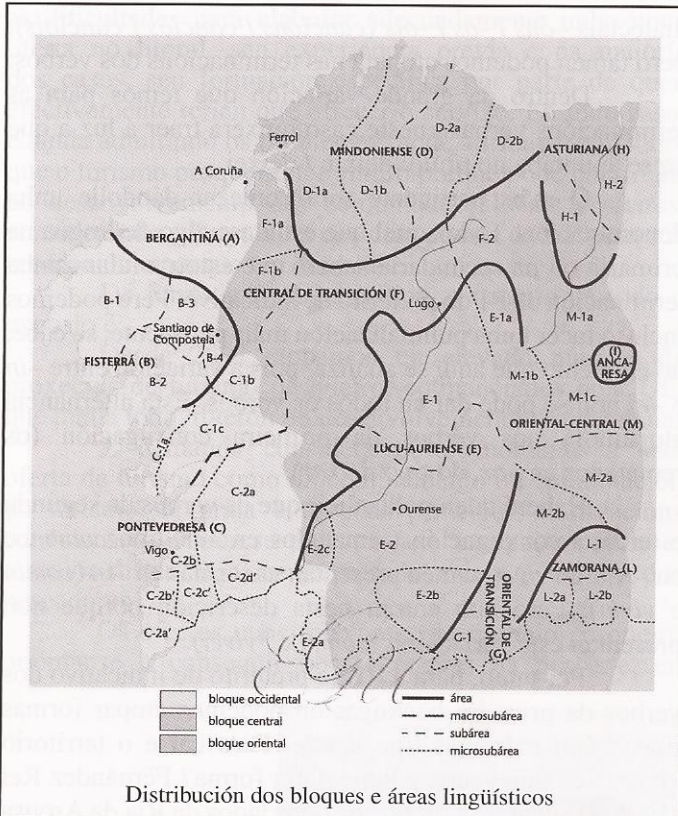
Por tanto, para a P1 do pretérito de indicativo dos verbos da primeira conjugación podemos atopar formas tipo *deixei* e formas tipo *deixín*. Pero cal é o territorio xeográfico que ocupa unha e outra forma? Fernández Rei (1996:81) céntraa a ambos os dous lados da Ría da Arousa como foco central de uso. A esa descrición habería que puntualizar que na ría de Pontevedra tamén existen usos minoritarios e moi localizados no concello de Marín e na parroquia de Cela (concello de Bueu).

E que ocorre na fala da Illa de Ons? Esta illa está xeograficamente a medio camiño entre a Ría da Arousa e a Ría de Pontevedra. Historicamente, as súas relacións sociais eran máis intensas coa primeira que coa segunda (mudando paseniñamente este feito desde comezos do século XX).

Por tanto, este trazo lingüístico parece que puidera estar tomado de calquera das dúas rías. Se contamos con que a relación desta illa coa península do Morrazo era exclusivamente co concello de Bueu. E, dentro deste, maioritariamente coa parroquia de Beluso (en menor medida coa de Bueu). Dentro da península do Salnés tiña contacto co concello de Sanxenxo (parroquias de Portonovo, Noalla...) e tamén co concello de Ribeira na península do Barbanza.

Á luz destes datos, cabe pensar que esa realización *-ín* na desinencia do pretérito de indicativo para a P1 dos verbos da primeira conjugación debe estar intimamente ligada ás falas da Ría da Arousa (nas que se inclúen tamén por área lingüística as do norte da Ría de Pontevedra).

Cabe destacar que esta variante morfolóxica, hoxe en día, ten unha cada vez menor aparición entre os illáns que viñeron para O Morrazo. Non sei cal será o nivel de uso dos que marcharon para puntos da Ría da Arousa, na cal está vivísimo este trazo.

Así e todo, parece mostrar un maior mantemento canto máis ascendamos na idade da persoa e habendo unha clara distinción entre o sexo dos informantes. É dicir, as mulleres conservan máis esta realización cós homes e, canta máis idade teña a persoa, maior mantemento haberá del.

Canto á distribución en xeracións que fixen na miña memoria de licenciatura (e que expliquei e argumentei no artigo "Introdución á fala da Illa de Ons" publicado en *Aunios* 18), é un elemento ó que aterse para matizar algo máis sobre este trazo.

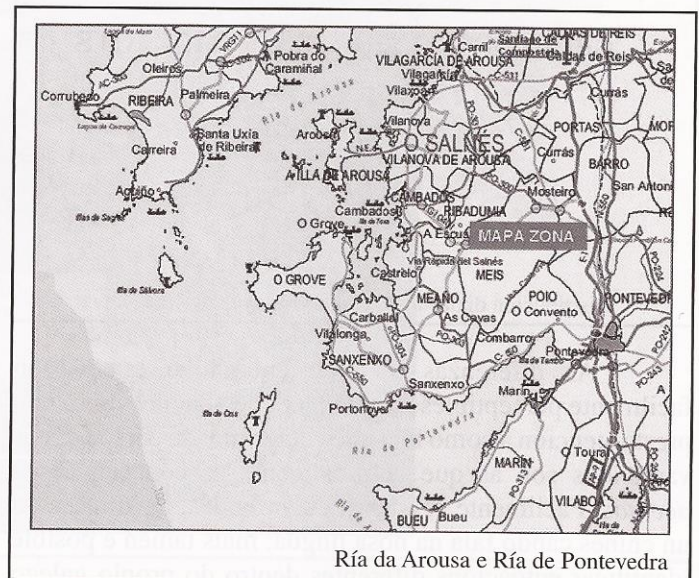
Ata o momento só me estiven a referir, dunha maneira máis ben implícita, á Xeración Primixenia (persoas nadas antes de 1959). Neste amplo grupo, teño recollidas formas do tipo: *deixín, topín, arriín, traballín, casín...* (á par de *deixei, topei, arriei, traballei, casei...*). Por tanto, a alternancia está presente na súa fala.

No salto á Xeración do Éxodo (persoas nadas nas décadas de 1960 e 1970), este trazo parece disiparse ata desaparecer por completo. Actúan a favor desta ausencia o factor antes apuntado da variable etaria. Do mesmo xeito e ligado fortemente ó antes descrito, tamén se pode apuntar o nivel de estudos. Esta xeración foi a primeira en acceder a unha educación máis constante e, nalgúns dos casos, mesmo ata acadar os estudos superiores (carreiras universitarias).

Por último, a Xeración Alóctona (persoas nadas a partir da década de 1980), a xeración máis nova, presenta unha tendencia levada pola inercia que lles provocou a transmisión lingüística dos falantes anteriores. É dicir, non se atopa rexistro ningún deste trazo pese a que, na gran maioría das variables fonéticas e mesmo léxicas que estudei ata o momento, teñen unha clara relación coa Xeración Primixenia.

Todo hai que dicilo, para estas dúas xeracións últimas non conto con informantes afincados na Ría da Arousa, por tanto, a descrición lingüística non pode ser tan sistemática como debiera ser. Agardo que, nun futuro máis próximo, poida contar con persoas deses lugares que se presten a seren gravados con fins de investigación e análise.

Podo concluír que *deixín* ou *deixei* a Illa de Ons depende de se é un home ou unha muller, de se ten máis ou menos anos e, supoño, de onde viva actualmente. Se le isto algún illán, ínstoos a que comprobe se a miña análise se adecúa ou non á súa realidade.

Para calquera achega, corroboración ou rexeitamento pode poñerse en contacto comigo no correo electrónico dopi_19_bueu@hotmail.com. Do mesmo xeito, se quere enviarme algún tipo de gravación dunha persoa da Illa de Ons para facilitar as miñas investigacións, agradecido quedo.